

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Педагогічний факультет
Кафедра образотворчого і декоративно-прикладного мистецтва та реставрації
творів мистецтва

До захисту допущено
_____ Підгурний І.С.
Зав. кафедри ОДПМ та РТМ

Дипломна робота

з теми: **«НАУКОВА ШКОЛА РЕСТАВРАЦІЇ ЖИВОПИСУ У
КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОМУ НАЦІОНАЛЬНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ
ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА»**

Виконала:
Яворська Анастасія Петрівна,
студентка 2 курсу, ОМх1-М20z групи,
спеціальності 014 Середня освіта
(Образотворче мистецтво)

Науковий керівник:
Підгурний Іван Станіславович,
кандидат мистецтвознавства, доцент
кафедри образотворчого,
декоративно-прикладного мистецтва та
реставрації творів мистецтва

Рецензент:
Урсу Наталія Олексіївна
доктор мистецтвознавства, професор

Кам'янець-Подільський – 2021

ЗМІСТ

Вступ.....	3
Розділ I. Дослідження реставрації у межах культурологічних та мистецтвознавчих наук.	
1.1. Зародження та розвиток наукової реставрації.....	6
1.2. Сучасна реставрація в Україні: технології, перспективи.....	16
Розділ II. Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка.	
2.1. Зародження та історія університету.....	31
2.2. Розвиток університету у роки незалежності.....	39
Розділ III. Мистецтво у просторах університету.	
3.1. Реставраційна школа Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.....	44
3.2. Життя кафедри та її досягнення.....	56
Висновки.....	68
Список використаних джерел.....	70
Додатки.....	78

ВСТУП

Актуальність дослідження. Вивчаючи твори мистецтва неможливо не захоплюватись тим, як воно почало зароджуватись. Починаючи від доби палеоліту, де люди на примітивному рівні лише робили перші кроки у створенні прекрасного і до сьогодні. Але якщо враховувати, як давно мистецтво починало зароджуватись, яка його цінність та наскільки прекрасно бачити на власні очі творіння митців різних епох, стає зрозуміло, що для збереження цінних пам'яток люди змушені були не лише створювати красу, а й навчитись зберегти її та відновлювати.

Перші відомі спроби відновлення, по сучасному – реставрації, були ще у часи античності на території сучасної Європи. У ті часи люди робили перші спроби реставрації архітектури. Хоча це й було більш схоже на звичайне оновлення і ремонт, але це були перші кроки до вивчення технік відновлення. Саме такою реставрація залишалась впродовж аж до XV – XVII століть.

Уже з 18-го століття люди почали знову цікавитись античністю, а художники і скульптори застосовували свої знання для того, щоб відновити пошкоджені скульптури, або ж як деякі робили скульптури власноруч та продавали, як оригінали.

Та з часом у реставрації творів мистецтва люди все більше відчували потребу. З кожною новою епохою та новою течією мистецтва для збереження історії потрібно було зберігати все в гарному стані, щоб донести кожен епоху у майбутнє.

Спочатку реставрацією переймались лише колекціонери, а пізніше реставратори стали невід'ємною частиною сім'ї музейних працівників. Завдяки вивченню історії та розвитку науки реставрація почала своє формування у 19 столітті. У списку об'єктів для реставрації були в першу чергу архітектурні

пам'ятки, скульптури, живописні твори мистецтва, які знаходились у приватних колекціях, старовині меблі, одяг тощо.

Уже у ХХ столітті до таких пам'яток культури, що потребують відновлення почали відносити і археологічні розкопки. В Україні науково-реставраційна справа, як офіційно, зародилась у 1938 році. Саме тоді було створено державні Науково-дослідницькі музеї. Так і почала свій розвиток реставраційна справа в Україні і щоб мати своїх майстрів відновлення було створено кафедри реставрації у мистецьких навчальних закладах.

Та свою цікаву мистецьку історію має і Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка. 1918 рік став першою сходинкою у науковій діяльності університету. Коли ж у 1986 році виникла потреба у кваліфікованих викладачах образотворчого мистецтва в школах Кам'янця-Подільського, було зроблено перший крок у сторону мистецького розвитку. А вже з 2005 року було зроблено перший набір студентів на кафедру реставрації творів мистецтва.

Саме з 2005 року свою активну діяльність та великий вклад у реставраційній діяльності і не тільки почала кафедра. Та на теперішній час по пам'ятках Кам'янця-Подільського можна осягнути велику та важливу роль роботи студентів по відновленні історичної цінності тих чи інших пам'яток.

Метою дипломної роботи є вивчення історії кафедри образотворчого і декоративно-прикладного мистецтва та реставрації творів мистецтва у Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка та вклад кафедри у культурну спадщину міста.

Для досягнення поставленої мети були вирішені такі **завдання**:

- Оглянути історичний розвиток реставраційної справи;
- Дослідити зародження реставраційної справи на теренах України;

- Проглянути інформаційні дані Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка від початку заснування закладу;
- Розглянути періоди розвитку університету до незалежності України і після;
- Дослідити реставраційну школу на базі Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка;
- Проаналізувати роботу кафедри та її вплив на культурне життя міста;
- Ознайомитись з викладацьким складом кафедри образотворчого і декоративно-прикладного мистецтва та реставрації творів мистецтва.

Об'єктом дослідження постають реставраційні методики школи реставрації Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, їх зародження, розвиток та вплив на навчальне середовище.

Предметом дослідження виступає наукова школа реставрації з живопису у Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка

Методи дослідження. Для виконання завдань дослідження були використані загальнонаукові та спеціальні методи досліджень. До загальнонаукових методів належать: фактологічний, представлений вивченням візуального матеріалу; аналітичний аналіз літературних джерел; метод порівняльного аналізу, представлений порівняльним мистецтвознавчим аналізом дизайну у різних його проявах у мистецтві. До спеціальних методів належать статистичний метод та метод роботи з першоджерелами.

Структура і обсяг роботи. Магістерська дипломна робота складається із вступу, 3-х розділів, висновку, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг роботи – 79 сторінок, список використаних джерел налічує 77 позицій, додатків – .

ВИСНОВКИ

У процесі виконання роботи було досліджено та вивчено: історію розвитку реставрації, історію та розвиток університету імені Івана Огієнка, створення та навчальні процеси на кафедрі образотворчого і декоративно-прикладного мистецтва та реставрації творів мистецтва . З усієї дослідницької роботи можна винести такі заключення:

1. Історія світу несе у собі багато експонатів різних епох. З плином часу ці експонати отримують пошкодження, або взагалі руйнуються і для того, щоб зберегти надбання предків і передати їх новому поколінню люди навчилися відновлювати пошкодження та створювати спеціальні умови для збереження цілісності світових шедеврів.
2. Пройшло багато років, перш ніж люди розробили найкращі методи реставрації, після чого було створено спеціальні спілки, а пізніше й навчальні заклади. Це було зроблено для того, щоб збільшити кількість фахівців у реставраційній справі.
3. Після Другої світової війни було пошкоджено і навіть втрачено багато цінних екземплярів шедеврів українського не тільки мистецтва. Після важких часів в Україні вирішили покласти усі сили для збереження національних цінностей, тому було створено асоціацію для українських реставраторів.
4. Через нестачу фахівців реставраційної справи в Україні. Було започатковано кафедру реставрації в мистецьких закладах освіти.
5. Кам'янець-Подільський університет з моменту свого заснування подолав немало перешкод ради існування і розвитку. Навіть у воєнні часи студенти та викладачі усіма силами підтримували навчальний процес у навчальному закладі.

6. За 103 роки існування, університет переніс багато змін, викладацький склад своєю науковою роботою вивели вуз у список лідерів серед навчальних закладів країни.

7. Після заснування в університеті кафедри образотворчого мистецтва, в університеті розпочалась нова епоха, яка позитивно вплинула не лише на вуз. А й на культурні надбання Кам'янця-Подільського.

8. Кафедра образотворчого мистецтва на початку мала лиш педагогічне направлення, а з часом тут започаткували факультет реставрації творів мистецтва. Через те, що місто являється музеєм-заповідником у ньому за довгі роки назбиралось багато мистецьких надбань, які потребували реставрації та консервації. Тому місто потребувало провідних спеціалістів реставрації для відновлення і збереження цінних об'єктів мистецької історії міста.

9. На кафедрі працює багато майстрів пензля, які являються і фахівцями різних галузей (реставрація, дизайн, фотомистецтво, музейна справа тощо). Завдяки досвідченим викладачам студенти після навчання зможуть самостійно відновлювати пам'ятки культури України.

10. Студенти та викладачі кафедри образотворчого і декоративно-прикладного мистецтва та реставрації творів мистецтва з моменту започаткування кафедри і до сьогодні відновили багато шедеврів станкового живопису, ліпнин пам'яток архітектури та фресок у релігійних спорудах та історичних архітектурних пам'яток міста.

Отже з усього сказаного вище, можна точно сказати, що існування Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка принесло неоцінений вклад в культурне життя міста та країни в цілому. Реставраційна школа на базі вузу щороку відновлює багато пошкоджених робіт станкового живопису, ікон тощо і випускає у світ умілих художників і фахівців реставраційного діла.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Архітектура Хмельниччини: колективна монографія / Н. О. Урсу, І. В. Березіна. Вища педагогічна освіта і наука України: історія, сьогодення та перспективи розвитку. Хмельницька обл. / [ред. рада вид. : В. Г. Кремень (гол.) та ін.; редкол. тому: О. М. Завальнюк (гол.) та ін.]. . : Знання України, 2010. 101, 118.
2. Бренюк Алла Григорівна [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://art.kpnu.edu.ua/brenuk/>
3. Бучковський Володимир Йосипович [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://art.kpnu.edu.ua/buchk-2/>
4. Вікторія Анатоліївна Віштаченко [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://art.kpnu.edu.ua/vishtachenko-4/>
5. Володимир Гегенмейстер життя і творчість: монографія / Н. О. Урсу, І. А. Гуцул. Кам'янець-Подільський: 2015. 223 с.: іл.
6. Государство и реставрация // Художественное наследие. Хранение, исследование, реставрация. Тимченко Т.Р 1997. №18.
7. Грабарь И. Энциклопедический словарь «Реставрация», М. 1932 (рос)
8. Гуцул Іван Андрійович [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://art.kpnu.edu.ua/hutsul/>
9. Декоративно-прикладне мистецтво Хмельниччини: колективна монографія / Н. О. Урсу, І. В. Березіна. Вища педагогічна освіта і наука України: історія, сьогодення та перспективи розвитку. Хмельницька обл. / [ред. рада вид. : В. Г. Кремень (гол.) та ін.; редкол. тому: О. М. Завальнюк (гол.) та ін.]: Знання України, 2010. 132. 143.
10. Дослідження, реставрація та консервація пам'яток культури на папері і пергаменті : Бібліогр. покажч. / уклад.: Л.-Д. Розумна; НАН України, Львів. наук. б-ка ім. В.Стефаника. - Л., 2000. 106 с. ISBN 966020843X. - ISBN 9789660208438

11. Дослідження й реставрація музейного текстилю : [Посіб.] / Т. В. Мінжуліна; Нац. н.-д. реставрац. центр України.: Укр. агенство інформації та друку "Рада", 2005. 176 с.
12. Ж «Курьер ЮНЕСКО», октябрь, 1988, тема «Страна фараонов» (рос) Практикум по моделированию одежды: метод. указания / Н. Урсу. Кишинев: Тип. КПИ им. С. Лазо, 1983. 31 с. : ил.
13. Ж «Наше Наследие», № 4, 1988 (рос)
14. З історії розвитку реставраційної справи в Україні / С. Прудников // Бібл. вісн. 2001. № 5. С. 40-49.
15. Знакомьтесь — ОРИГАМИ: метод. пособие для детей / Н. Урсу. Каунас: Швиеса, 1991. 18 с. : ил.
16. Использование научных методов в реставрации античной керамики / Методические рекомендации.: "ВХНРЦ им. акад. И.Э. Грабаря", 2013. 44 с.
17. История реставрации древнерусской живописи / Бобров Ю. Г.: «Художник РСФСР», 1987 (рос)
18. Кам'янецька ведута / Н. О. Урсу. Кам'янець-Подільський: Абетка-Нова, 2000. 40 с. : іл.
19. Кам'янець-Подільський // Українська радянська енциклопедія : [в 12-ти т.] / гол. ред. М. П. Бажан ; редкол.: О. К. Антонов та ін. 2-ге вид. Т. 4 : Електрод Кантаридин. К. : Голов. ред. УРЕ, 1979. 541.
20. Кам'янець-Подільський // Українська мала енциклопедія : 16 кн. : у 8 т. / проф. Є. Онацький. Накладом Адміністрації УАПЦ в Аргентині. Буенос-Айрес, 1959. Т. 3, кн. V : Літери К Ком. 586-587. 1000 екз.
21. Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%B0%D0%BC%27%D1%8F%D0%BD%D0%B5%D1%86%D1%8C-%D0%9F%D0%BE%D0%B4%D1%96%D0%BB%D1%8C%D1%81%D1%8C%D0>

%BA%D0%B8%D0%B9_%D0%BD%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B8%D0%B9_%D1%83%D0%BD%D1%96%D0%B2%D0%B5%D1%80%D1%81%D0%B8%D1%82%D0%B5%D1%82_%D1%96%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%96_%D0%86%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%B0_%D0%9E%D0%B3%D1%96%D1%94%D0%BD%D0%BA%D0%B0

22. Кам'янець-Подільський на поштових листівках кінця XIX - початку XX ст.: історико-іконографічне дослідження : [монографія] / С. А. Копилов, І. В. Паур. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2019. 204 с. ISBN 966-496-479-8
23. Кам'янець-Подільський. Путівник. Львів, 1970.
24. Кафедра образотворчого і декоративно-прикладного мистецтва та реставрації творів мистецтва [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://art.kpnu.edu.ua/>
25. Кафедра техніки та реставрації творів мистецтва [Електронний ресурс] / Режим доступу до ресурсу: http://naoma.edu.ua/ua/kafedras/fakultet_obrazotvorchogo_mistetstva/kafedra_tekhnki_ta_restavrats_tvorv_mistetstva/kafedra_tekhnki_ta_restavrats_tvorv_mistetstva/.
26. Кліщ Оксана Андріївна [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://art.kpnu.edu.ua/klishch/>
27. Костел св. Миколая в Кам'янці-Подільському: монографія / Н. О. Урсу. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2017. 116 с. : іл.
28. Культурно-Мистецька спадщина Поділля у художніх фотографіях Михайла Грейма (друга половина XIX — початок XX ст.): монографія / І. С. Підгурний, Н. О. Урсу. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2012. 232 с. : іл.
29. Кучма Надія Іванівна [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://art.kpnu.edu.ua/kuchma/>
30. Лавка Реставратора [Електронний ресурс] Режим доступу: https://www.lovetorestore.com/bookshelf/professional_literature/

31. Лашко Ілля Володимирович [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://art.kpnu.edu.ua/lashko/>
32. Луць Сергій Васильович [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://art.kpnu.edu.ua/lutss/>
33. Малярство іноземних художників на теренах Кам'янецьчини XVIII-XIX ст. / Н. О. Урсу // Записки наукового товариства імені Шевченка. Т. CCLXI: Праці Комісії образотворчого та ужиткового мистецтва. Львів, 2011. (728 с.). 266.
34. Мистецька спадщина домініканського ордену XVII-XIX ст. на території України: монографія / Н. О. Урсу. Кам'янець-Подільський: 2007. 367 с. : іл.
35. Митці Кам'янця-Подільського: архітектори, мистецтвознавці, художники: монографія / Н. О. Урсу. Кам'янець-Подільський: ФОП Сисин О. В., 2016. 240 с.
36. Міждисциплінарні методи в дослідженні та реставрації пам'яток архітектури і творів мистецтва : кол. моногр. / під ред. М. Бевза. Львів; Варшава; Целестинув : Растр-7, 2018. 136 с. [ISBN 617-7497-77-5](https://doi.org/10.26907/2616-8276.2018.136).
37. Мендерецька Наталія Вікторівна [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://art.kpnu.edu.ua/menderecka/>
38. Музейний напрям в реставрації України Тимченко Т.Р.. Київська школа. 1920-1940 рр. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. мист. Наук : спец. 17.00.08. "Музеєзнавство; зберігання художніх цінностей та пам'яток архітектури". Київ, 1998. 22 с.
39. Нариси з історії образотворчого і декоративно-прикладного мистецтва Хмельниччини: монографія / Н. О. Урсу. Кам'янець-Подільський: 2011. 223 с. : іл.
40. Науково-дослідний відділ реставрації творів олійного живопису [Електронний ресурс] Режим доступу: http://restorer.kiev.ua/?page_id=31
41. Національний історико-архітектурний заповідник «Кам'янець» = National historical-architectural preserve «Kamyanets»: фотоальбом / авт. проекту А.

Мельник ; фото: М. Андрєєв, Ю. Бусленко ; текст і ред. О. Климчук.
Хмельницький: ПФ «Галерея», 2004. 207 с.

42. Образотворче мистецтво Хмельниччини: колективна монографія / Н. О. Урсу, І. В. Березіна. — Вища педагогічна освіта і наука України: історія, сьогодення та перспективи розвитку. Хмельницька обл. / [ред. рада вид. : В. Г. Кремень (гол.) та ін.; редкол. тому: О. М. Завальнюк (гол.) та ін.]. : Знання України, 2010. 118. 132.
43. Основи музейної справи: метод.вказівки / Н. О. Урсу, І. В. Березіна. Кам'янець-Подільський: ФОП Сисин О. В., 2009. 48 с. : іл.
44. Основи наукових досліджень у реставрації пам'яток архітектури : навч. посіб. для студентів архітектур. та мистец. спец. ВНЗ / Л. Я. Чень ; М-во освіти і науки України, Нац. ун-т "Львів. політехніка". Львів : Вид-во Львів. політехніки, 2014. 125, [3] с. : іл. Бібліогр. в кінці тем. ISBN 978-617-607-546-2
45. Основи реставраційних процесів. Передреставраційні дослідження: метод. поради до практ. занять / Л. С. Дзендзелюк, Л. М. Льода; М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Укр. акад. друкарства, Каф. книжк. графіки та дизайну друк. продукції. Львів: УАД, 2012. 86 с. Бібліогр.: с. 82-85 (41 назва).
46. Охорона та реставрація об'єктів архітектурно-містобудівної спадщини України: методологічний аспект : монографія / Л. В. Прибега; Центр пам'яткознавства НАН України і Укр. т-ва охорони пам'яток історії та культури, Нац. акад. образотв. мистец. і архіт. : Мистецтво, 2009. - 304 с.
47. Паур Ірина Василівна [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://art.kpnu.edu.ua/paur-2/>
48. Петров М. Б., Рибак І. В.. Кам'янець-Подільський // Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України.: Наук. думка, 2007. 528 с. : іл. ISBN 978-966-00-0692-8.
49. Підготовка пам'яток писемності та друку до реставрації: матеріали, лабораторні дослідження / Л. С. Дзендзелюк, Л. М. Льода ; відп. ред. Л. В. Сніцарчук ; НАН України, ЛННБ України ім. В. Стефаника. Львів, 2012. 134 с.

50. Підгурний Іван Станіславович [Електронний ресурс] Режим доступу:
<https://art.kpnu.edu.ua/pidgurniy/>
51. Проблеми дослідження, збереження та реставрації історичних фортифікацій матеріали міжнар. конф. молодих науковців, 2-4 черв. 2011 р. Львів-Тустань / Нац. ун-т "Львів. політехніка", Ін-т архітектури, Моргедський держ. ун-т (США), Держ. іст.-культ. заповідник "Тустань"; [редкол.: М. Бевз, Б. Черкес, А. Мандзій]. : Вид-во Львів. політехніки, 2012. 170 с. : іл. Текст: укр., англ. Бібліогр. в кінці доповідей. ISBN 978-617-607-273-7
52. Реставраційне матеріалознавство : навч. посіб. / Владислав Волошинець, Микола Бевз ; Нац. ун-т "Львів. політехніка". Львів : Вид-во Львів. політехніки, 2017. 124, [1] с. : іл., табл., портр. Бібліогр.: ISBN 978-966-941-007-8
53. Реставрація, консервація та збереження стародруків і рукописів : методичні рекомендації до проведення практичних занять для студентів спец. "Графіка" / Л.С.Дзендзелюк. Львів : УАД, 2011. 111 с.
54. Реставрація (мистецтво) [Електронний ресурс] Режим доступу:
[https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A0%D0%B5%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%B2%D1%80%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F_\(%D0%BC%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B5%D1%86%D1%82%D0%B2%D0%BE\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A0%D0%B5%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%B2%D1%80%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F_(%D0%BC%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B5%D1%86%D1%82%D0%B2%D0%BE))
55. Реставрація произведений станковой темперной живописи / Клокова Г.С., Демина О.В., Инденбом А.В. и др.: "ПСТГУ", 2012. 240 с.
56. Реставрація творів з металу : Підруч. для студ. худож. вузів / О. І. Мінжулін; Міжнар. фонд "Відродження". : Спалах, 1998. -230 с.
57. Розділ 1. Методика навчання мистецьких дисциплін 197 [“Іван Огієнко й утвердження гуманітарної науки та освіти в Україні”]. Житомир : Журфонд, 1997. С. 46-47. 2. Завальнюк О.М. Історія Кам'янець-Подільського державного українського університету в іменах (1918-1921 рр.). Кам'янець-Подільський: Абетка НОВА, 2006. 632 с.

58. Сборник статей «Восстановление памятников культуры. Проблемы реставрации.», М, «Искусство», 1981 (рос)
59. Становлення вищої художньої освіти на Хмельниччині: проблеми та перспективи. Кравчук К. [Електронний ресурс] / Режим доступу до ресурсу: <https://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Bernatova9/subor/Kravchuk.pdf>.
60. Такіров Тімур Нігімітуллаєвич [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://art.kpnu.edu.ua/takirov/>
61. Теорія і практика наукових досліджень / Н. О. Урсу, В. І. Лашко, Б. М. Негода. Кам'янець-Подільський державний університет, інформаційно-видавничий відділ, 2004. 34 с.
62. Теоретичні основи композиції / Н. О. Урсу, Б. М. Негода, В. А. Гнатюк. Кам'янець-Подільський державний університет, інформаційно-видавничий відділ, 2004. 50 с.
63. Теорія і практика наукових досліджень / Н. О. Урсу, І. В. Березіна, В. Г. Паньков: навч. посібник. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2011. 104 с. З грифом МОН.
64. Типология разрушений памятников культуры / А.Н. Чистяков, 2014.
65. Урсу Наталія Олексіївна . [Електронний ресурс]. – режим доступу https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A3%D1%80%D1%81%D1%83_%D0%9D%D0%B0%D1%82%D0%B0%D0%BB%D1%96%D1%8F_%D0%9E%D0%BB%D0%B5%D0
66. Формування та розвиток національної мистецької школи і мистецтвознавчої науки в Україні ХХ століття // Про мистецтво та художню критику України ХХ століття Криволапов М.О: Вибрані статті різних років. Київ, 2006. 268 с.
67. Чарующий мир народного искусства: метод. пособие / Н. Урсу. Кишинев: Тип. КПИ им. С. Лазо, 1990. 64 с. : ил.
68. Химия в реставрации / Никитин М.К., Мельникова Е.П. : Ленинград Химия, 1990. 304 с.

69. Чари козацького письма. Мальовниче життя Бориса Негоди: монографія / Н. О. Урсу. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2017. 123 с. : іл.
70. Юридична енциклопедія : в 6 т. / [ред. Ю.С. Шемшученко]. Київ : Видавництво “Українська енциклопедія” імені М.П. Бажана, 2002. 720 с. 9. On Practice in Conservation-Restoration Education. [Електронний ресурс] Режим доступу : <http://www.enclave-edu.org/PracticePaper2014.html>
71. Якубовська Ольга Петрівна [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://art.kpnu.edu.ua/yakubovska-2/>
72. Art History investigations of sacral heritage of the Dominican order of the 13th — 19th centuries on Ukrainian lands / N. Ursu // Jubilee International Conference: History of Art History in Central-Eastern and Southern-Eastern Europe. Torun: Society of Modern Art & Tako Publishing House, 2012.
73. Artistic Activity of the Trinity Monk Iosyf from St. Teresa / N. Ursu // British Journal of Science, Education and Culture, 2014, No.1. (5) (January-June). Volume II: «London University Press», London, 2014. 475. 479. Proceedings of the Journal are located in the Databases Scopus.
74. Kamieniec Podolski — miasto wspólnego dziedzictwa: kreacja i destrukcja / N. Ursu // Theofos: filozofia, teologia, kultura. Kraków: Theos Logos, 2016. Rocznik № 2. 210.
75. Kamieniec Podolski // Słownik geograficzny Królestwa Polskiego. — Warszawa : Druk «Wieku», 1882. 763. (пол.)
76. Trzynawowe świątynie Dominikańskie na ziemiach Prawobrzeżnej Ukrainy w wiekach XVII—XIX / N. Ursu // Nasza Przeszłość. Studia z dziejów Kościoła i kultury katolickiej w Polsce. Kraków, 2005. 286.
77. Żółkiewska «Hetmanka» / N. Ursu // Rocznik Biblioteki Naukowej Polskiej Akademii Umiejętności i Polskiej Akademii Nauk w Krakowie. Polska Akademia Umiejętności. Kraków, 2010. 144.